

Estudis etimològics i lexicogràfics

(Continuació)

delgat

Es paraula perduda en el català modern, i sembla que tampoc en antic català tingué gaire vitalitat, donades les rares vegades que surt en els textos literaris. En tots temps *delgat* ha sofert la concurrencia victoriosa de *sotil*, *prim* i altres. De la seva antiga vitalitat podem donar dos diferents testimonis: l'un és el d'un text literari, i l'altre el d'un nom de lloc a Catalunya. Recordem haver llegit *delgat* en diferents textos literaris de la nostra llengua. Sols esmentarem l'exemple que porta el conegut passatge d'En Descloit en què descriu la figura del rei En Jaume I: «*havia llonch cos e delgat*». (Ed. Coroleu, 156.)

La toponímia ens ofereix el nom de *Paret delgada*, que porta una ermita situada a cosa d'una hora de La Selva, al Camp de Tarragona. El poble, havent perdut la paraula *delgat*, ha fet en aquest cas, com en tants d'altres, una etimologia popular, i ha forjat sobre ella tota una llegenda. Efectivament, el poble de la contrada creu que fou un pastor, de nom Peret Delgado, qui va trobar la imatge de la Verge que es venera en aquell santuari. Però els documents antics referents al lloc on se troba l'emplaçament de l'ermita ja parlen d'unes *parietes delicatas* que ens donen indiscutiblement l'origen veritable del mot. Aquests documents figuren en la petita monografia històrica que es ven en la mateixa ermita. Per desgracia l'he perduda, i sols puc donar avui aquesta referència. Així, doncs, hem de reivindicar com a català de bona soca aquest reflexe regular del llatí *DELICATUS*, que sols ha tingut vida forta i durable en el castellà *delgado* (cp. l'antic francès *delié*).¹

1. En el Ducange consta *DELICATES* en sentit de 'prim, sotil': *duo paria linteaminum delicatorum de tela ...*

dèria

La significació de 'maní, idea fixa' que posseeix aquest mot, sembla imposar com a etimologia la paraula erudita *idea*, de la qual seria una deformació fonètica popular, paral·lela a la seva evolució semasiològica. La forma popular primitiva, d'on deu haver sorgit el nostre mot, és *ideia*, forma que encara en l'actualitat usa el nostre poble. La presència de la *r* epentètica és senyal d'un creuament de la nostra paraula amb una altra. Aquesta deu ésser *sendèri*, un altre mot humorístic popular per a designar 'seny, enteniment' (castellà *sindéresis*), i que és deformació popular del terme escolàstic grec *συντήρησις*, 'observació, examen'.

desar

Aquest reflexe del llatí *DENSARE* en català (Meyer-Lübke, *Wtb.*, 2557) ofereix un nou matís de significació en el següent pasatge: «*e maná'm que con vos, senyor, me volriets afalagar, que ió'm girás e desás que mon alé no us faés enuig*». (*Lo Fill del senescal*, 9. Novelari Català.) Aquí tenim l'etapa extrema de la curiosa evolució semasiològica del llatí *DENSARE*. Les principals etapes han estat: *espesseir*, *acostar una cosa a una altra*, *posar juntes moltes coses*, *tancar moltes coses en un lloc*, *tancar una cosa per a guardar-la*, *guardar-la*, i aquesta és la significació vulgar de la paraula actualment; però l'exemple transcrit ens mostra que *desar* va seguir posteriorment la mateixa evolució semasiològica del seu sinònim *guardar*. *Desar*, com *guardar*, ha passat, de significar 'vigilar una cosa, tenir compte d'ella', a posseir la significació intransitiva de 'vigilar, tenir compte', en general. I aquest és el nou matís de *desar* en el nostre text, on se'l pot fàcilment substituir per *guardar*, *vigilar* o *tenir compte*. Un dels molts casos en què un mot de significació originària purament objectiva i material ha adquirit una significació subjectiva i psicològica.

desori

D'aquesta paraula trobem la variant *desodi* en el següent

passatge de *La Brama dels llauradors* (Cançoner Satírich Valenciana, pàg. 225, versos 17 a 19):

*Que'm sembla tenien entrells molt gran cisme,
Quels uns ab los altres fent contres y proues
Ab molt gran desodi venien a noues.*

D'altra banda, trobem la forma actual *desori* documentada ja, en el segle xv, en la *Crònica d'En Boades* (*Libre dels feits d'armes de Catalunya*, pàg. 17): «...que per pacificar e subjugar be aquella part de Spanya hon eren los desoris, destruí molts pobles».

Al significat de 'avalot, tumult, confusió', que posseeix el mot, tant en la llengua antiga com en la moderna, sembla convenir com a origen la paraula *desorde*. Així s'escrivia antigament, i no *desordre*, tal com s'escriu i es pronuncia actualment en el dialecte central. De *desorde* vingué *desordre*, i d'aquí **desodri* (cp. *arbre* > *abre*, *marbre* > *mabre*), i d'aquesta darrera forma *desori* (cp. *pera* de PETRA, passant per *pedra*; *mare* de MATRE, passant per **madre*). La forma *desodi* és un cas d'assimilació consonàntica de *desori*.

dèu

S'ha suposat aquest mot (significant *fuelle*, *manantial*, francès *source*) procedent de DUCTU (cp. antic francès *doit*, 'canal'). Però hem de modificar lleument aquesta etimologia, que ofereix dificultats fonètiques sense solució en el resultat del nexa -CT, que en català donà sempre un primitiu -it, però mai -u. Creiem que es pot seguir admetent el verb DUCERE com a origen remot de *dèu*; però no en la forma DUCTU, sinó en la de **DUCTIU*. I aquesta forma hipotètica ens és confirmada, d'una banda, pels reflexes romànics de **DUCTIARE* (Meyer-Lübke, 2787), i d'altra, d'una manera directa, per les formes AQUIDUCTIUM i AQUAEDUCTIUM, en compte de AQUAEDUCTUM, que es troben la primera en un antic glossari (*Corpus glossariorum latinorum*, II, 465, 5) i la segona en una inscripció llatina (*Corpus inscriptionum latinarum*, VII, 142).

La forma *dèu*, antic *dpu*, sortint de **DUCTIU*, és de més fàcil explicació fonètica, i apareix com a paral·lela a *pou*, de PUTEU; *preu*, de PRETIU; *palau*, de PALATIUM; etc. La solució del problema de la -u final d'origen consonàntic d'aquests i altres mots catalans, no

s'ha trobat encara; però no hi ha dubte que la llarga evolució que suposa l'haver arribat a l'etapa *-u* ha d'arrencar del fenomen general romànic de la palatalització de la consonant o consonants finals, provocada per una vocal palatal següent (cp. VOCE > *vols*) o per una *i* adjunta (cp. PRETIU > *prets*...). Tenint això present podem admetre que la *K*, anterior al nexa *T_h*, que trobem en *DUCTIU, havia encara de reforçar la tendència a la palatalització, que convertí *DUCTIU, en *dotz* en la primera etapa de l'evolució fonètica que havia de complir.

L'ètimon *DUCTIU és també confirmat per la forma provençal moderna *douts*, *dous*, 'source' (Mistral), que també consta en el Ducange, «*Occitanis douts idem valet ac aquae vel fontis caput, origo*» (v. art. *ductus*) i que no es pot explicar amb DUCTUS, que donaria *doit* o *doè*, sinó per *DUCTIU (cp. PRETIUM > *prets*, PUTEUM > *pots*, etc.). Per la ulterior evolució *ó* > *é*, cp. VOCE > *veu*, CRUCE > *creu*.

doll, dojo

Podria veure's en aquestes formes catalanes un reflexe del llatí DUCTILE (Meyer-Lübke, *Wtb.*, 2788). Tant semànticament com fonèticament, podria satisfer aquesta etimologia. I, així, el català *doll* hauria conservat el sentit etimològic millor que cap altre dels reflexes romànics de la forma llatina. DUCTILIS, derivat del part. pas. DUCTU (de DUCERE), significa propiament 'ço que es pot dur, conduir', i es deia principalment parlant de l'aigua. La significació de 'mal leable, dúctil', és secundària, i aquesta és fonamentalment la que posseeixen les formes franceses *douille*, *douillet*, en llur matíç de 'tendre, bla'. El català *dòl* significa, en estreta consonància amb la significació del mot primitiu llatí, 'un raig gruixut d'aigua o altre líquid', mentre la forma provençal *dolha* ha passat a significar 'aixeta', això és, el continent pel contingut. També en el Ducange tenim documentada la paraula *ductile*, aplicada a l'aigua, en un text d'Espanya de l'any 1016. Quant a l'evolució fonètica del mot català *doll*, tindriem la palatalització del nexa consonàntic -KTL-, paral·lela a la dels grups -KL-, -GL-. La combinació -KTL- és rara, i no sabríem trobar-ne altres exemples en català, ja que tenim de rebutjar l'etimologia DACTYLUS, proposada per P. Barbier fils al català *dalla*, provençal *dalh* (*Rev. Dial. Rom.*,

I, 266), que provenen de *DACULA, *DACULU, dimin. de *DACA (Meyer-Lübke, *Wtb.*, 2456, 2458).

Amb tot i això, l'examen de la carta núm. 1564 (*fausset*) de l'*Atlas lingüístic de França* ens decideix a rebutjar aquesta etimologia. El concepte de *fausset*, 'forat d'una bóta, tap de forat de bóta', es troba representat, en els territoris limítrofes del domini català, per *duzil*, *duzil*, i altres variants (v. també en Mistral, *douzi douzilh*, etc., *fausset d'un tonneau, trou du fausset, évent, chantepleure, petit trou*), mentre la forma rossellonesa es *dúil*, corresponent al nostre *dol*. Es evident que s'imposa un ètimon comú a totes les formes repartides en l'àrea geogràfica on està enclavat el Rosselló, i que es tracta d'un ètimon amb una *cⁱ* intervocàlica (> *z* en provençal, desapareguda en català), no essent així possible l'etimologia DŮCTILE, mot amb el qual no tenen res a veure les formes provençals. L'ètimon que s'imposa és DUCICULUS, 'aixeta de bota' (v. Meyer-Lübke, *Wtb.*, 2786), ja admès per les formes occitaniques. DŮCICULU dona regularment, en català, **doil*, i, per un desplaçament de l'accent (cp. *cuina* > *cúina*, etc.), *døil* > *dol*. DUCICULUS en sentit de '*fausset*' consta, en el Ducange, en un text que ens dona la seva definició: «*Serraculum ab educendo duciculus dictum.*» Semànticament la forma catalana presenta una evolució del sentit primitiu: en compte de 'aixeta' o 'forat' ha adquirit el sentit de 'raig de líquid', això és, el contingut pel continent.

La forma *doll* té un doblet en *dojo*, paraula que en els dialectes que nosaltres coneixem s'usa sempre adverbialment en la locució *a dojo*, ço és, 'a raig fet, amb abundor.' La forma *dojo* és una confirmació de l'ètimon DUCICULUS, i representa el reflexe d'aquest en els dialectes que han fet avançar *l* (< *KL*, *l̥*) fins a *i*, *y*. L'afegidura de la *-o*, freqüent en català modern, explicaria l'evolució de *y* a la fricativa *j*.

dors

En el nostre treball de vulgarització sobre *La Geografia lingüística*, publicat en la revista *Estudio* (abril de 1913), tractàrem de l'interessant problema lexicogràfic que hi ha en la concorrencia *esquena-dors*. Sostinguérem allà (p. 96) que la perduda regular de la *r* de DORSU havent fet sorgir l'homonímia *dos* (de DORSUM) i *dos* (de DUOS), determinà la debilitat de *dos* (DORSUM) davant del

seu concorrent *esquena*, que ha acabat per triomfar. I esmentàvem com una despulla d'aquesta completa ruïna de *dos* (DORSUM) la coneguda frase *tocar el dos*, el veritable sentit de la qual s'explica interpretant *dos* com un *dors* fossilificat.¹ El Sr. Spitzer, en la recensió crítica sobre la *Geografia lingüística* que ha publicat en la *Revue de Dialectologie romane*,² discuteix la meua explicació, declarant-la equivocada (p. 269). La raó capital que dóna per rebutjar-la és la incongruència entre les significacions de *dors* (DORSUM) i de *dos* (DUO). Sembla, efectivament, que l'homonímia entre dues paraules de tan diferents significacions com 'esquena' i el nombre 'dos' no hagi pogut per res influir en la vitalitat d'una de les dues paraules. Admetem de grat que, en aquest i altres semblants casos d'homonímia entre dos mots de tan diferent contingut, no és fatal la debilitació i la perda d'un d'ells enfront a un altre concorrent. Però, amb tot i això, sostenim que, àdhuc en aquestes circumstàncies, l'homonímia crea en l'individu, parlant, una dificultat i una incomoditat que pot ésser, en un moment donat, circumstància determinant de la debilitació d'un dels dos homònims en cas d'haver-hi un concorrent. Sols pot apreciar el grau d'aquesta incomoditat el que parla la seva llengua nadiua o la posseeix a la perfecció. Posarem un exemple. El mot català *neu* tenia quatre significacions ben diferents: NOVEM, NUCE, NOVUM, NOCET. Aquesta paraula subsistí llarg temps amb ses quatre significacions: en temps moderns ha perdut la darrera. I ¿per què aquesta i no qualsevol de les altres? Doncs perquè *nou* (NOCET), la forma més usada de *noure*, tenia concorrents en la llengua (*fer mal*, *danyar*, etc.), mentre *novem* i *nuce* no en tenien cap. Sols la tercera, NOVUM, ha tingut i té un concorrent: *novell*; però el fet d'ésser un derivat de la mateixa paraula *nou* (NOVUM) ha fet la seva concurrencia poc perillosa, i avui aquests mots conviuen l'un al costat de l'altre, reservant-se el derivat *novell* certs matisos especials dintre la significació general d'ambdós.³

1: Cf. també P. Barnils, *Die Mundart von Alacant* (Barcelona, 1913), p. 65, on s'exposa succintament la mateixa opinió.

2. El *Sonder-Abdruck* de què m'he servit no porta el nombre del volum, ni el mes ni l'any.

3. Podríem multiplicar els exemples. ¿Quin dubte hi ha que a la desaparició de mots com *alt*, 'gust, afecte', *bacallar*, 'home vil', ha contribuït en algun grau l'homonímia d'*alt*, adj., i *bacallà*, 'abadejo', respectivament,

L'homonímia entre dos mots de més o menys distinta significació no engendra fatalment una lluita a mort entre ells en la consciència de l'individu parlant, però és una circumstància favorable que aprofita un concorrent d'algún dels dos per desbancar-lo. Fent una imatge gràfica, podríem dir que és una malaltia lleugera, però general i inevitable, del llenguatge (no hi ha pas cap llengua que no la pateixi). El llenguatge no pot guarir-se'n en tots els casos, però aprofita totes les ocasions que se li presenten per alleujar-se'n. I aquestes ocasions són els mots concurrents. I en el cas de *dos* (DORSUM) fou *esquena*. Aquest concorrent afortunat era ja antic en la llengua quan encara vivia *dos* (DORSUM). El trobem en la toponímia catalana en el segle XII: *Squinarosa* i *Schenarosa* llegim en dos documents (Mas, *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, VI, 50 i 62). En el *Tirant* ja és preferit *esquena* a *dors*, *dos* (vol. I, 346; II, 101; etc.). En segles anteriors encara era ben viu aquest darrer, i el trobem innumbrables vegades en documents i textos literaris.¹ A la fi, *esquena*, després d'haver passat, de significar, segons sa etimologia (germànic SKĪNA), 'espinà dorsal', a significar DORSUM 'espalda',² féu desaparèixer en absolut *dos* de la llengua viva. *Dos*, a més de sa existència fòssil en la frase més amunt esmentada, s'és conservat, amb una lleu alteració fonètica i semàntica, en el nom derivat *tossal*, que porten moltes muntanyes de Catalunya. La s sorda

per més que es tracti, en cada cas, de coses ben heterogenies? Més encara: per mi no hi ha dubte que ha intervingut en la desaparició de *bru*, *bruna*, i, en certs dialectes, de *spl* (SOLUM), l'homonímia, anc que incompleta, amb *pruna* i *spl* (SOLE). La lluita entre els semi-homònims *spl* (SOLUM) i *spl* (SOLE) ha quedat reflectida en la irregular qualitat oberta de la *o* de *spl* (SÖLE) en el dialecte central. Aquesta *o* no pot ésser sinó filla d'una influència de *spl* (SÖLUM) sobre *spl* (SÖLE). Aconseguida així la completa homonímia entre les dues paraules (*spl*), fou més fàcil al nou concorrent de SOLUM (terra) guanyar sobre ell la victòria definitiva. A l'Empordà, on se conserven *spl* i *spl* (SÖLE i SÖLUM), l'existència d'ambdúes formes està assegurada per la diferència de la qualitat vocàlica.

1. En la *Crònica* Desclot ja el trobem escrit sense *r*: «tot guarnit que li exien les armes del dos a ell e a sos cavallers» (cap. 74).

2. La diferència originària de significació entre *esquena* i *dors* la trobem ben marcada per l'antic francès en aquests versos de la *Chanson de Roland* (ed. Gröber, Bibliotheca Romanica, versos 3222-3223):

Sur les eschines qu'il unt en mi les dos
Cil (les chefs) sunt seiet ensement cume porc.

prové de DOSSUM per DORSUM (Meyer-Lübke, *Einführung*, pàg. 148). Altres representants romànics del mateix ètimon posseeixen la significació 'muntanya' (Meyer-Lübke, *Wtb.*, 2755).

empalomar (fil de)

En el *Diccionari* de Meyer-Lübke (núm. 1535) trobem el mot grec CALYMMA, 'una mena de xarxa', amb una molt nombrosa descendència romànica. Entre els mots romànics trobem el sicilià *caloma*, 'corda per a les boies', i també els verbs italians *calumare*, 'rossegar una barca amb la maroma', etc., etc.

El català *empalomar* ha de posar-se, a judici nostre, sota aquest ètimon, havent-se, en tal cas, d'admetre una forma primitiva, *encalomar* > *encolomar*, la qual, per la influència de PALUMBUS, forma que ha viscut en català al costat de COLUMBUS, es transformà en *empalomar*.

Són molt nombrosos els documents antics que poden servir per a il·lustrar la nostra paraula. *Palomar* i *palomer* designaven en antic català 'el mariner encarregat de lligar a terra les amarres de la nau' (Jal, *Dictionnaire nautique*). El text següent és d'En Muntaner (*Crònica*, cap. 130): «E encara los ballesters en taula fan altre bé: com veurán aquell *palomar* o *postich* qui voga en lo seu *trast*...» *Palomera*, en català antic, era 'l'amarra lligada a terra en una estaca' (Jal, *ibid.*). Diu En Muntaner (*Crònica*, cap. 83): «*trobá totes les galees que estaven ab palomeres llargues*». En el *Diccionari* esmentat, de Jal, trobem encara les formes *paloma* (genovès, castellà i portuguès), «*nom d'un cordage qui entoure une basse vergue vers son milieu et sert d'estrope à la poulie dans laquelle passe la drisse de cette vergue*»; *palomadura* (castellà antic), 'costura feta a una vela'; *palomar* (llenguadocià), 'gros fil à voile, merlin'; *palombaro* (antic italià), amb la mateixa significació del català *palomar* o *palomer*; *palombe* (francès), '*élingues dont se servent les cordiers pour le commetage du filin*'; *palombera* (venecià antic), '*amarre attachée à un pieu à terre*'.

Les significacions de totes aquestes formes convergeixen en la general de 'corda', i tot indica que es tracta d'una paraula específicament mediterrània. En Marià Aguiló, amb aquella finesa d'observació que el caracteritzava, ja fa notar en el seu *Diccionari*,

quan tracta del nostre *fil d'empalomar*, que aquesta designació sembla propia de la marina, i que originàriament era, i és en part encara, desconeguda en l'alta muntanya catalana. Segons una nota de N'Eduard Toda inclosa en el *Diccionari*, es troba el nom *fil d'empalomar* en l'inventari d'una nau de 1331. Segons el mateix Aguiló, *paloma* és terme antic essencialment marítim, i significava 'una mena de cordatge de nau'. En el capítol que tracta de l'exarcia, en l'*Inv. de Atarazanas* de 1467, trobem: «*Una paloma de cornelet. It. V palomes de cànem a talles de mostrar carena. It. VIII palomes de una brassa ab un cossonell.*»

Mes, per a posar totes aquestes formes amb radical PALOM- sota l'ètimon CALYMMA (que, com havem vist, ha donat origen a mots romànics amb el mateix significat de 'corda'), fóra precis constatar la mateixa significació en el radical COLOM- o CALOM- abans de sa substitució per PALOM-. La nostra investigació ha donat un resultat positiu, ja que en el Ducange hem trobat la forma *columbar* amb una significació estretament emparentada amb la de les formes que ja hem vist abans: *columbar*, *genus vinculi propriumque...* En conclusió, podem donar com a certa la substitució d'un primitiu *fil d'encolomar* (en compte d'*encalomar*) per *fil d'empalomar*, i posar la nostra paraula sota l'ètimon grec que proposa En Meyer-Lübke a altres formes romàniques amb radical *calom-*. La mateixa substitució deu haver tingut lloc en el cas de les nombroses formes amb PALOM- que havem vist; substitució ben acceptable si es té en compte la major vitalitat que en les llengües romàniques en general ha tingut PALUMBUS comparat amb COLUMBUS.

encís

D'aquesta paraula tenim la variant mallorquina *etsís*. A més, en antics poetes catalans es troba la forma *absísat*. «*Bruixa a bsísada, penjada*», diu un vers d'una codolada que esmenta En Milà (*Obras*, III, 428). El mateix Milà, en una de les notes al seu treball sobre *La Codolada* (*ibid.* 438, nota 56), diu que *absísat* i *ensísat* són copies (corrupcions) del castellà *hechizado*. D'altra banda, en la Sardenya septentrional i en el logudorès viuen les formes *allísá* significat 'bezaubern, verführen', i *allísu*, 'Zauber'. En Meyer-Lübke (*Wtb.*, núm. 67) posa aquestes formes com a derivades de

ACCENSUM, de ACCENDERE, 'encendre'; i M. L. Wagner, en ses notes al *Diccionari* de Meyer-Lübke, fa derivar aquests mots sards del castellà *hechizo* (*Rev. Dial. Rom.*, IV, 131), coincidint amb l'opinió que En Milà va sostenir sobre l'origen de les formes catalanes. Creiem que En Milà i M. L. Wagner tenen raó, i que és molt forçat, semànticament, posar aquests mots com a derivats de ACCENDERE. Quant a la forma *encís* per *ebstís* o *atsís*, deu ésser filla d'un creuament amb *encès*, *encendre*. La pronunciació *etsís* per *ebstís* es típica de Mallorca, on fan generalment *ts* per *ps* o *bs* (cp. *Concepció* per *Concepció*).

esputna

La forma més antiga d'aquesta paraula és *purna*, que encara viu en els dialectes valencians. En els segles XIV i XV es troba *purna* ben documentada. En el *Diccionari* de J. Esteve (1489) llegim (a 6): «*Açó no es apagar lo foch encés, mas de una chica purna fer gran foch...: ex parua fanilla...*» El *Diccionari* de Meyer-Lübke ja porta l'etimologia, que és el llatí *PRŪNA*, 'brasa', que ha deixat alguns descendents en diferents dialectes romànics. ¿A què es deu la metàtesi *purn-* per *prun-*? Creiem que s'ha de partir, per explicar-la, del derivat **esprunar*, d'on, per un desenrotllament vocàlic de *r*, **espurunar*, d'on *esputnar*, i d'aquí *purna* i *esputna* (cp. CRIBELLU > *gerbel*, segurament també de *ezgerēbēlār* > *ezgerēbēlār* > *ezgerbēlār* > *gerbēl*).

esplaiar-se

Es fill d'un creuament entre *espaïar* i *platja*. En antic català s'usava *espaïar-se* en el modern sentit de *esplaiar-se*, això és, 'esparcir-se, distreure's, descongir-se', com ho mostra el següent passatge de *Tirant*: «*La infanta Carmesina suplicà a la Emperadriu sa mare que passassen en una altra sala; perquè's poguessen un poch espayar, car molt temps havia que estaven tancades.*» (II, 18.)

estebornir, estemordir

En aquests dos verbs significant 'aturdir, atontar', veiem el resultat d'un creuament entre STURNUS i TIMOR. STURNUS, 'estornell', ha donat origen, sobretot entre els dialectes del nord d'Itàlia,

a nombrosos reflexes romànics amb la mateixa significació (Meyer-Lübke, *Wb.*, 8339). Particularment hem d'esmentar *sturni*, 'abatre, tirar per terra algú', i el subst. *sturniment*, 'vèrtig, rodament de cap'. De **sturnire* + *timor* sortí *estemornir*, d'on, per dissimilació $m-n > b-n$, *estebornir*, i, per dissimilació $m-n > m-d$, *estemordir*.

estel, estrella

El curiós fenomen de l'evolució $-ll- > l$, que podríem qualificar d'específicament hispànic, no ha estat fins ara objecte d'una investigació detinguda. En català ens trobem amb algunes paraules que s'han escapat a la llei general d'aquesta evolució. Recordem ara les següents: *estel* (antigament també *estela*), *vila*, *anguila*; i els derivats de *PELLE*, *pelar* i *peraire*, mots que no ens podem atrevir a qualificar d'erudits tenint present llur evolució en les restants llengües romàniques. ¿Com s'explica l'excepció a la regla general, constituïda per aquests mots? No podem valer-nos del recurs d'una regressió fonètica. La doble *l* va palatalitzar-se en època relativament moderna, com ho prova el diferent tractament de $l < KL, LX$ en els dos dominis català i castellà. Es inversemblant que abans d'aquesta època, quan encara es pronunciava la doble *l*, hagués tingut lloc una simplificació de $ll > l$, i que després, per un procés de regressió fonètica, *l* hagués reulat altre cop a *ll*, deixant, en aquest reflux, sense rossegar, aquests pocs mots abans esmentats, que encara es pronuncien amb *l* i no amb *ll*. I és inversemblant tal regressió, perquè en aquest cas el retrocés de *l* a *ll* hauria rossegat també tota *l* senzilla intervocàlica d'origen llatí (cp. la regressió fonètica de *u* a *l* velar, que rossegà tants mots que tenien *u* procedent d'altres orígens que *l*, com *delme*, *colze*, *malalt*, etc.); i no sabem en català cap cas de *l* procedent de *L* senzilla llatina.

Així, doncs, aquestes excepcions no poden ésser explicades sinó admetent que aquelles paraules amb pronunciació de *l* o *ll* són mots importats o manllevats per la nostra llengua després de ja complerta l'evolució $LL > l$, de la qual no van participar.

En el cas particular d'*estela*, *estel*, hauríem de creure que el mot indígena català sonaria **eslele*, tenint-se d'interpretar com a *lla* grafia antiga *l* amb què sempre apareix en els textos (*estel* i *estela*);

però l'examen de qualsevol d'aquests ens priva d'acceptar tal hipòtesi. En les obres de Ramón Lull, per exemple, al temps que es troba sovint escrit *aquelles*, *devallar*, *defalliment*, la nostra paraula hi és constantment escrita amb una sola *l*: *estela*. Si el mot indígena català sonava *estele*, és cosa que ignorem, perquè des dels més antics monuments de la llengua veiem en ús exclusiu la forma manllevada *estela*. Resta el recurs d'interpretar *estrella* com a representant de l'antiga forma hipotètica *estele* havent sofert la influència del castellà *estrella* o la contaminació directa de *astrum*; però ens manca una cronologia d'aquesta paraula, en la nostra antiga llengua escrita, per a poder decidir aquesta qüestió. Un passatge del *Tirant* en què la nostra paraula apareix escrita amb la grafia *estella* en compte de l'antiga *estela* («*los teus ulls qui parien dues stelles matutines*») no té tampoc valor decisiu, perquè tant podria representar doble *l* com *ll*, ja que el *Tirant* escriu indistintament *ll* representant *ll*, o doble *l* (*ella*, *filla*, i també *destillar*, *delliberar*, de vegades *deliberar*, passim).

M. DE MONTOLIU

(Seguirà.)